

КАД СУ ЦРНОГОРЦИ ЗАПЛИЈЕНИЛИ ЈЕДАН ТОП СА СПУЖА?

Љубомир Ненадовић говори у својим писмима „О Црногорцима“ и о Његошевој „Биљарди“ која је подигнута 1838. г. Он каже о њој, између осталог, и ово:¹ „Велика авлија око биљарде ограђена је јаким и високим зидом, а на сваком углу има по једна округла кула. Под прозорима, где је владика обитавао, стоје три дугачка, гвоздена топа, које су Црногорци, за времена његове владе, са прада Спужа и Жабљака од Турака отели. На првом топу владика је изрезао ове стихове:

„Јунаштво те Вида и Мирчете
И њихове гласовите чете
Са тврдога Спужа уграбише,
Црној Гори тебе донесоше.“
(24. марта 1833.)...

На другом топу стоје ови владичини стихови:

„Црногорци кад оно витешки
Жабљак тврди, турски похараше;
Онда мене старца заробише,
На Цетиње српско донесоше.“
(10. марта 1835.)

На трећем топу изрезане су само ове речи: „Жабљак ме Цетињу дарова на силу, 10. марта 1835. г.“

Вук Врчевић тврди да су Црногорци 1836 (?) отели са Жабљака два топа. Код њега гласи натпис на једном топу друкчије него код Ненадовића:²

„Јунаштво ме Вида и Мирчете
и њихове гласовите чете
са Жабљака турског уграбише,
на Цетиње старца донесоше“.

¹ Љубомир П. Ненадовић, „О Црногорцима. Писма са Цетиња 1878. године“, Српска књижевна задруга, Београд, 1929, коло XXXII, књ. 212, стр. 65—66.

² Радован Лалић, „Објашњења уз Његошеве песме“, *Целокупна дела Петра Петровића Његоша, Пјесме*, Београд, 1967, књ. I, стр. 292.

„Топови о којима је реч налазили су се пред Биљардом до првог светског рата, а онда су их Аустријанци однели и употребљивали као старо гвожђе“.³

Овдје бисмо хтјели да одговоримо на неколико питања у вези са три турска топа који су били заплијењени са Спужа и Жабљака и донесени на Цетиње. Прво би требало тачно утврдити кад су Црногорци уграбили један топ са спушке тврђаве. О томе постоји неколико различитих изјава. По Ненадовићу се то десило „24. марта 1833“. Милан Решетар тврди:⁴ „То је било 23. марта г. 1833“. Радован Лалић каже:⁵ „Напад на Спуж и отимање топа извршено је 24. марта 1833.“ Никола Банашевић је склон да повјерује да се то догодило „23. марта 1833“.⁶ Паић и Шерб мисле да се то збило 1835. г.:⁷ »Um von der so rasch entungenen Allgewalt Peters II. einen Begriff zu geben, genügt es allein schon die Art und Weise anzudeuten, wie er im Jahre 1835 einem neuen Türkenkriege vorbeugte. Eine Rotte kühner Junak's aus der Cernica-Nahia hatte nämlich nächtlicher Weise die Festung Spuje überfallen, einen Theil der Besatzung niedergehauen, und eine Kanone mit fortgenommen«.

Дорађај о коме се овдје говори у основи је тачан. Само се он није десио ни 1833. ни 1835. г. него ноћу између „19. и 20.“ (1. и 2. маја) 1834. г.

„Неумољиви документи“ говоре о томе.

Његош јавља 30. априла (12. маја) 1834. г. рускоме вице-конзулу у Дубровнику Јеремији Гагићу:⁸ „Спушки Турци ударе ноћу 19—20. овог мјесеца на Бјелопавлиће и да би им већи страх задали повезу са собом један топ. Тек што су се неколико Турци од Спужа удаљили и први пут топ опалили, Бјелопавлићи са свију страна притрче онако ноћу, Турке поремете, у град их поврате и топ без икаква крвополитија задобију“.

На крају тога свога писма он моли Гагића да о свему томе обавијести „Димитрија Павловича, препоручивши му да и он о томе обзнани коме следује и да представи у каквом се немирном положају находе Црногорци напастовани будући сваки час од Турака“.

И вршилац дужности окружног поглавара у Котору Габријел Ивачић дознао је од свога извиђача у Црној Гори о црногорском нападу на Спуж и о отимању једнога топа са спушке тврђаве. Он је 9. маја 1834. г. поднио о томе доста опширан из-

³ Ibid, стр. 292.

⁴ Петар II Петровић Његош, „Мање пјесме“, издао Милан Решетар, Српска књижевна задруга, Биоград, 1912, књ. 141, стр. 73.

⁵ Радован Лалић, „Објашњења уз Његошеве песме“, *Целокупна дела Петра Петровића Његоша, Пјесме*, Београд, 1967, књ. I, стр. 315.

⁶ Никола Банашевић, „Поезија младога Његоша“, *Савременик*, септембар 1955, стр. 241.

⁷ Paic und Scherb, »Cernagora. Eine umfassende Schilderung des Landes und der Bewohner«, Agram, 1851, стр. 231.

⁸ Копија писма Његошева од 30. априла 1834. г. Јеремији Гагићу, Архивско одјељење Државнога музеја на Цетињу, Приновљени рукописи.

вјештај Губернијалном предсједништву у Задру. У том свом допису јавио је да се ноћу између 1. и 2. маја 1834. г. кришом увукло у Спуж и малу спужку тврђаву око 200 Мартинића, да су они убили или ранили око 30 стражара, да су силом узели с тврђаве један топ и да су га однијели у Црну Гору. Турско становништво у Спужу није наводно пружало никакав отпор црногорском упаду у град јер се било уплашило због тога изненадног напада и јер је предпоставило да су Црногорци дошли у великоме броју. Ивачић вели даље да се заплијењени топ „још и сада налази у селу Загарачу“, да се Његош много обрадовао томе црногорскоме подвигу, да је он покљонио двојици старјешина црногорске чете која је продрла у Спуж по једну малу пушку оковану сребром, а десеторици других Црногораца по један талијер и по један пакет фишека и да је наредио да се уграбљени топ пренесе на Цетиње:⁹

»Nella notte del 1°. venendo il 2. del corrente mese di maggio dugente circa individui del casato Martinich s' introdussero di nascosto a Spux, penetrarono nel piccolo forte ottomano colà stabilito, e dopo aver uccisi o feniti trenta turchi circa, che n'erano alla guardia, levarono via e trasportarono a forza nel Montenero un cannone del calibro, come si dice di dodici. — La popolazione ottomana sorpresa dall' oscurità della notte, spaventata dall' innatteso attacco, e nella supposizione che maggiore fosse il numero de' Montenerini non fece loro alcuna resistenza. — In seguito all' asporto eseguito dai Martinovich di Bielopavlich del pezzo di artiglieria dal forte ottomano di Spux, che tutt'ora attrovassi nel villaggio Zagarzi; il vescovo Petrovich compensò i due capi di tale impresa con una pistola di argento per cadauno, ed altri dieci fra i principali loro compagni cadauno con un tallero, nonchè un pacchetto da cartatucce. Il Vescovo à disposto inoltre che il pezzo sia trasportato in Cettigne provando del fatto il più vivo giubilo».

У својој десетерачкој „Пјесни за Вида и Мирчету“, која се 1834. г. појавила у свешцици „Лијек јарости турске“, Његош приказује доста исцрпно овај догађај. Ту износи како су Видо Бошковић и Мирчета Пешић скупили чету од тридесет друга, с њом се улутили Спужу „приђе зоре и приђе сабаха“, стигли пред гвоздену градску капију, ускочили у град, пронашли један топ и спустили га низ бедем града.¹⁰

„Стаде звека бедем и капију,
 Стаде црне земље гутњавина,
 Потресе се сва турска крајина,
 А ломе се срчајли пенцери
 Од теготе пуста хаберника.
 Турци мисле е се земља тресе
 Јал' гром уби кулу караулу“.

⁹ Писмо Габријела Ивачића од 9. маја 1834. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Хисторијски архив у Задру, Списи Намјесништва за Далмацију 164 (b. XII. c. X/4. 1834).

¹⁰ „Лијек јарости турске“, Цетиње, 1834, стр. 5.

О црногорском упаду у турски прад Служ и о одвлачењу једнога великога петофунтовнога турскога топа са спушкога утврђења говори и Вук Стефановић Караџић у свом чланку »Ein Blick auf Montenegro im Spätjahr 1834« („Поглед на Црну Гору концем 1834“):¹¹ „Паша скадарски, коме се Владика обратио у сличној намјери непосредно послѣје закључења горе поменутога споразума, показао се сасвим ненаклоњен према свакој мирољубивој помисли; он је одговорио на Владичине приједлоге да неће да чује за мир с Црном Гором пошто је она турска област, и захтијевао је од Владике, најоштрије пријетећи му, да му се на милост и немилост покори, а на то су му Црногорци поново с поругом и подсмјехом одговорили. Тако још увијек стоји са сусједним односима Црне Горе и бар је свака седмица свједок неког грозног дјела. Као упадљив примјер смјелога прегалаштва које пркоси свакој опасности и које често карактерише узајамне подухвате заслужује да се опширно изложи слѣдећи аутентични догађај. Већ од поодавнога времена налазио се на турском пограничном утврђењу Служу један велики петофунтовни топ дугачак четири лакта, чији је отвор био окренут према Црној Гори и којим су Турци често правили узбуну и улијевали страх и трепет оближњим становницима Црне Горе. Двадесет и пет Црногораца одлучили су се да заувјек помуте Турцима то задовољство и да по сваку цијену загосподаре тим топом. У ту сврху прикрали су се једне црне бурне ноћи тврђави, препилали су на њој капију, ушуњали се у тврђаву кроз настали отвор, а да их Турци нијесу ни чули, бацили топ с точковима са зидина преко литица, поново се вратили кроз отвор на капији из тврђаве и одвукли топ одатле што су брже могли. Турци који су се пробудили од страшне тупљаве коју је изазвао пад тога топа вјеровали су да је то био земљотрес и били су далеко од сваке помисли да испитају узрок тога; кад су рано ујутро примијетили да топа нема, већ су били Црногорци допрли са својим плијеном до своје границе, а Турци који су за њима јурили нијесу се усудили да пређу њихову границу. Преко огромних стјеновитих планина топ је сад ношен даље до Цетиња, поклоњен је Владици и постављен пред његов манастир и његову резиденцију. Онај ко га види и ко познаје путеве преко планина Црне Горе, тај ће се исто тако зачудити томе како је топ могао бити донесен на Цетиње и како је он управљен из тврђаве. Од тога догађаја Турци су сакрили по подрумима све своје топове и закључали их.“

Караџић нам не каже у своме прилогу „Поглед на Црну Гору концем 1834“ кад су Црногорци заплијенили тај „петофунтовни“ турски топ. Он не спомиње ни „натпис на топу са Спу-

¹¹ *Das Ausland*. Ein Tagblatt für Kunde des geistigen und sittlichen Lebens der Völker, број 365, 31. децембар 1834, стр. 1457—1458. — Да је Караџић саставио чланак „Поглед на Црну Гору концем 1834“, на то је упозорио још 1924. г. Љуб. Стојановић у своме дјелу „Живот и рад Вука Стеф. Караџића“, Београд, 1924, стр. 449.

жа“. Караџић је био 1834. г. у Црној Гори. Дошао је на Цетиње из Котора 6/18. септембра и ту се задржао до одприлике 12. октобра.¹² Тада је имао прилике да добро разгледа турски топ са Служа и да с њега препише натпис. Питање је само да ли је већ тада на њему било тога натписа који спомињу Вук Врчевић и Љубомир Ненадовић.

И у својој познатој књизи »Montenegro und die Montenegriner« („Црна Гора и Црногорци“) из 1837. г. Караџић говори о заплијењеном турском топу са спушке тврђаве:¹³ »Das Ausland« је већ у децембру 1834. саопштио како су Црногорци у прољеће исте године украли с турскога утврђења у Служу један одприлике петофунтовни топ, дуг четири лакта, и тиме је навео један такав примјер¹⁴ (»Das Ausland hat bereits im December 1834 durch die Mittheilung, wie die Montenegriner im Frühjahr desselben Jahres eine vier Ellen lange, etwa fünfpfündige Kanone von der türkischen Festung Spusch gestohlen haben, ein solches Beispiel geliefert«).

И њемачки путописац Хајнрих Штиглиц, који је 1839. г. посјетио Црну Гору, зна за црногорски напад на Служу у прољеће 1834. г. Он је штавише и видио на Цетињу један турски топ са спушке тврђаве. У својој књизи »Ein Besuch auf Montenegro« („Једна посјета Црној Гори“) Штиглиц нам прича да су неки смјели Црногорци напали у прољеће 1834. г. турску тврђаву Служ, да су с ње заплијенили један топ, да су га однијели у Црну Гору и поставили пред сами цетињски манастир. Додаје да је тај топ био први предмет који би Његош угледао кад би ујутро пришао прозору свога стана и бацио поглед пут запада. Изрично напомиње да Његош није званично одобравао ни црногорски напад на Служ 1834. г. ни похару Жабљака 1835. г. него да их је јавно осуђивао:¹⁵ »Zwar wurde sowohl dieses Unternehmen als der ein Jahr zuvor, im Frühling 1834, kurz vor dem Ausbruch der Unruhen in der Zernitza, mit überraschender und zugleich planmässig durchgeführter Keckheit, würdig der glänzendsten Züge aus der Heroenzeit, von einer Anzahl Verwegener verübte nächtliche Überfall der nördlichen Gränzveste Spusch, von dem Vladika officiell desavouirt und laut getadelt. . . und noch heute blicken die vorübergehenden Montenegriner mit stolzern Selbstgefühl auf die in Spusch eroberte, vor dem Kloster zu Zetünje aufgestellte Kanone — einer der ersten Gegenstände, auf die das westwärts gerichtete Auge des Vladika fällt, wenn er früh Morgens an sein Fenster tritt. . .«

¹² Писмо Вука Караџића од 12/24. септембра 1834. г. Јернеју Копитару (Љуб. Стојановић. *Вукова преписка*, Београд, 1907, књ. I, стр. 452).

¹³ Вук Стефановић Караџић, *Montenegro und die Montenegriner*, Stuttgart und Tübingen, 1837, стр. 58.

¹⁴ Љуб. Стојановић није сасвим тачно превео с њемачкога Караџићево дјело „Црна Гора и Вока которска“ које је издала Српска књижевна задруга у Београду 1922, коло XXIV, бр. 161.

¹⁵ Heinrich Stieglitz, *Ein Besuch auf Montenegro*, Stuttgart und Tübingen. J. G. Cotta'scher Verlag, 1841, стр. 62—63.

Из горе наведених исказа јасно је да су Видо Бошковић и Мирчета Пешић упали са својом четом у град Спуж између 1. и 2. маја 1834. г., да су подигли са спушке тврђаве један топ, да су га пренијели на Цетиње и поставили испред самога цетињскога манастира. Габријел Ивачић тврди у својем допису од 16. маја Губернијалном предсједништву у Задру да је сам Његош наредио Црногорцима да напану Спуж. То су Ивачићу признали неки црногорски главари из Брда који су учествовали у томе походу:¹⁶ »E' ormai certo che la spedizione de' Montenerini contro il forte fu ordinata dallo stesso Vescovo, e ciò consta dalla confessione fattane da alcuni capi di quella provincia, dal piacere da lui provato per la buona riuscita della medesima, e dai regali fatti a quelli che l'anno diretta«.

Тешко је пак рећи кога је баш дана стигао топ са спушког утврђења на Цетиње. Свакако је морао бити прије 16. маја у црногорској резиденцији. То потврђује Ивачићево писмо од истог датума у коме се каже да су топ и неколико одсјечених турских глава донесени у тријумфу на Цетиње и да се Његош тада много обрадовао:¹⁷ »Il pezzo di artiglieria ed i teschj di alcuni turchi uccisi furono in forma di trionfo trasportati a Cettigne, ove vennero accolti dal Vescovo con pubbliche dimostrazioni di allegrezza«.

Његош пише 30. априла (12. маја) 1834. г. Јеремији Гагићу да су Турци из Спужа 19—20. априла (између 1. и 2. маја) напали Бјелопавлиће, да су том приликом повезли са собом један топ, али да су их Брђани у град Спуж повратити и њихов „топ без икаква крвопролитија“ задобили на бојноме пољу изван градских зидина. У својој „Пјесни за Вида и Мирчету“, која је настала непосредно иза тог догађаја, он отворено признаје да су се Црногорци кришом увукли у спушку тврђаву, с ње дигли један топ и однијели га у Црну Гору. Како заправо да се објасни ова његова противрјечност? Зна се сигурно да он није био увијек савсим искрен према Гагићу. За вријеме његова боравка у Петрограду 1833. г. руски је двор захтијевао од њега да живи у миру и љубави с пограничним турским и аустријским поданицима, да се с њима никако не упушта у рат и да најстроже забрани својим Црногорцима да упадају на турско и аустријско земљиште. Гагић му је не једанпут стављао до знања да ће Црна Гора изгубити наклоност рускога цара Николаја I ако се не буде придржавао руских савјета. По наређењу из Петрограда он му је забрањивао да троши новчану помоћ, коју је Црна Гора годишње добијала од Русије, на одбрану своје земље. Њу је морао употребљавати „на

¹⁶ Писмо Габријела Ивачића од 16. маја 1834. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Хисторијски архив у Задру, Списи Намјесништва за Далмацију 164 (b, XI^a. с. X/4. 1834).

¹⁷ Писмо Габријела Ивачића од 16. маја 1834. г. Губернијалном Предсједништву у Задру, Хисторијски архив у Задру, Списи Намјесништва за Далмацију 164 (b, XI^a. с. X/4. 1834).

заведенија која служе к благу народњем, а не на нова непријатељска предпријатија против Турака“.¹⁸

Ето због тога Његош није ни смио 30. априла (12. маја) 1834. г. признати рускоме вицеkonzулу у Дубровнику Јеремији Гагићу да су Црногорци ноћу између 1. и 2. маја 1834. г. напали турско утврђење Спуж и силом с њега узели један топ.

Остаје нам још да видимо шта су Турци урадили последије црногорскога упада у Спуж и отимања једнога њихова топа. Они су наравно хтјели одмах да се освете.

Према извјештају Габријела Ивачића од 12. маја 1834. г. Губернијалном предсједништву у Задру били су Спужани и сви становници из околних мјеста огорчени на Црногорце. Оплакивали су неколико својих убијених и рањених стражара који су бранили спушко утврђење. Жалили су наравно и топ који су им Црногорци насилно отели. Убрзо се скупило у спушкој равници 4000 турских војника међу којима је било око 1000 коњаника. И 25. априла (7. маја) кренули су сви заједно на оближње црногорско село Јастреб. Црногорци су очекивали њихов напад и зато их се било прикупило у великом броју. Дошло је до крвавог окршаја у коме је било на објема странама по 60 мртвих и рањених. Кад су Турци видјели да се не могу одупријети Црногорцима, повукли су се. Црногорци су пак понијели на Цетиње неколико одсјечених турских глава. Његош их је обдарио даровима.¹⁹

Доста исцрпно је и Његош приказао у своме писму од 30. априла (12. маја) 1834. г. Јеремији Гагићу турски напад на село Јастреб. „Затијем опет“, тако се он жали Гагићу, „25-га ов. мјес. скупи се што Спужана, Подгоричана, Скадрана и Малисора, око 4000 људи, и ударе из пријеваре на наше једно село, наиме Јастреб, који је на самој граници спрема Турске к Спужу. Јастребчани, опазив Турке, сподбију оружје, којима дође у помоћ јошт до 400 Црногораца и храбро с њима се побију, десет од њих убију и четворици главе посијеку, а од нашијех пану три мртва и десетак кољуба Турци им запале. Ја сам главе које су овђе донешене биле одмах послао Турцима.“²⁰

Његош је и опјевао црногорску побједу над Турцима код села Јастреба од 7. маја 1834. г. у својој „Пјесни за Вида и Мирчету“:²¹

„Турци трче на Спушку Главицу,
Те кликују варош Подгорицу,
Вељу Зету, Љуту Малесију.
Убрзо им вељи индат дође:

¹⁸ Ристо Ј. Драгићевић, „Гагићева писма Његошу“, *Стварање*, Титоград, 1—2, 1967, стр. 97.

¹⁹ Писмо Габријела Ивачића од 12. маја 1834. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Хисторијски архив у Задру, Списи Намјесништва за Далмацију 164 (b. XIa с. X/4. 1834).

²⁰ Копија Његошева писма од 30. априла 1834. Јеремији Гагићу, Архивско одјељење Државног музеја на Цетињу, Приновљени рукописи.

²¹ „Лијек јарости турске“, Цетиње, 1834, стр. 6—7.

Пет хиљадах љута крајичника,
 А пред њима Лекићу спахија,
 И делија од Грудах кадија,
 И од Спужа Мехмет-капетане...
 Окренуше с војском ударише
 У крвавом Косовоме Лугу
 На Јаштребу, на село малено;
 Ту смислили топа осветити.
 Но ће срећа ту је и несрећа:
 Војску стража опазила мала,
 Отрчала у село казала.
 Западоше тридест и три друга
 И на себе напустили Турке:
 Турци загон к селу учинише,
 Пет шест кућах опњем опалише,
 Но се љуто бране Калезићи,
 Бију Турке, кликују Брђане.
 У томе им индат сустигнуо:
 Од крвава села Ђуриоца,
 Стасало им деведесет другах,
 А пред њима Ристанов Стефане
 С побратимом Ђикнићем Стефаном.
 Како доше, у Турке удрише...
 Саломише силу и крајину.
 Турци бјеже Косовијем Лугом,
 Ђерају их брчки витезови.
 До Сушице док догнаше Турке
 Десет су им окинули главах
 И шездесет ударили ранах;
 Јошт спахија и Грудах кадија
 У бјежање сабље изгубили.
 Живи Турци оружје бачали
 Да Брђане њиме замамљују,
 Па се грдни и разбјени Турци
 Повратише Спужу, Подгорици“.

Шта је заправо заједничко у Његошеву писму од 30. априла (12. маја) 1834. г., Ивачићевом извјештају од 12. маја 1834. г. Губернијалном предсједништву у Задру и „Пјесни за Вида и Мирчету“ а шта није? Његош саопштава у свом писму да је 7. маја ударило „из пријеваре“ на црногорско село Јастреб „око 4000 Спужана, Подгоричана, Скадрана и Малисора“. И Ивачић јавља у свом извјештају да је 4000 Турака напало село Јастреб: »Infatti nella campagna di Spuz furono raccolti quattro milla uomini, tra quali milla circa a cavallo, e tutti assieme si spinsero verso il primo villaggio della Nahia di Berda«. У „Пјесни за Вида и Мирчету“ наводи се „пет хиљадах љута крајичника“. Према Његошевом писму дошло је Јастрепчанима „у помоћ јошт до 400 Црногораца и храбро с њима се побију, десет од њих убију и че-

творици главе посијеку, а од нашијех пану три мртва и десетак колиба Турци им запале“. „Пјесна за Вида и Мирчету“ јавља:

„У томе им индат сустигнуо:
Од крвава села Ђуриоца,
Стасало им деведесет другак. . .
Десет су им окинули главах. . .
Турци загон к селу учинише,
Пет шест кућах огњем опалише“.

Ивачић каже у свом допису да је у окршају код села Јастреба било на објема странама по шездесет мртвих и рањених: »E nella zuffa fra loro avvenuta, rimasero feriti ed uccisi sessanta circa Montenerini ed altrettanti Turchi«. У „Пјесни за Вида и Мирчету“ вели се: „И шездесет ударили ранах“.

Ни историјски документи не садрже увијек голу истину. У пјесми се пак ствари увеличавају, уљепшавају и ките. Његош се у својој поезији врло често држи тачности.

Др Јевто М. Милавић